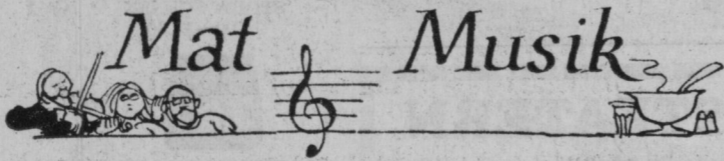

Varje rätt fick sin låt, varje gåva sin sup

Nu så kommer steka
nu så kommer steka
skärp e kniva te skäre'na me
skärp e kniva te skäre'na me
(gammal steklåt)

Pannkakor flög i golvet när faten dansades in

— I sakta och något gungande takt efter stekfatets svängningar spelades steklåten när steken bars in, berättar Jan Jansson från Tierp.

Det var i den tid när nätt opp varje maträtt vid bondbrölloppen hade sin egen låt i vissa landsändar. För den trägne kalasgästen var ordningen säker som en tryckt matsedel.

Den bestända festritual som en gång luckrade upp landsbygdens vardag hade lika fast förankring i särskilda matlåtar, skänklåtar och brännvinspolsker som i traditionsenlig förtäring.

— Då maten bars in kom först smör, bröd och ost utan musik, sedan kött och potatis med sin egen låt, berättar Karl Björklund från forna västgötabröllopp i en anteckning i standardverket Svenska låtar.

Så kom ärtorna, skinkan och mjölkkrätten med fläskrygg och helpotatis, var med egen låt.

Korv spelades in och brynost. Och pannkakorna kunde ibland dansa i golvet när de fulla faten dansades in på matskalkarvess uppsträckta händer. Alla rätter hade en särskild låt som efter Karl Björklund finns upptecknade i Svenska låtar.

Från Svarteborg i Bohuslän har Niklas Larsson i Svenska låtar bidragit med denna låt som spelades när gröten bars in:

Ja rätt nog kommer gröten in
ja rätt nog kommer gröten in
nå socker och kanel och peppar
uppå
å vill du inte ha'n så får du
läna stå
och smör mitt uti så då flyter.

Alla dessa matlåtar och andra skildringar av bondkalas talar om ett överdåd som skulle ha blivit den rikaste bonde övermåttigt. Att det var möjligt att hålla i gång så i flera dagar berodde på hjälp efter knytkalasmotiv. Alla har ju glädje av en lyckad fest när det nu fanns en anledning att slå sig lös. Genom hela festritualen gick en princip om bjuda och bjuda igen där skänker och tjänster krävde en replik i trakteringen.

Klabblåten

Pellollas morfar från Boda, Jöns Jonas Olsson, har berättat för Karl Erik Forslund i "Med Dalälven" att "jäsop" (bröllopp) för ett par generationer sedan skulle vara i fyra dagar.

Först i jäsörsraden (bröllopsföljet) kom fararna (förridarna). Följet var noga ordnat, men spelmännen fick åka där det passade.

På återvägen från kyrkan red förridarna i sporrsträck två och två före hem till jäsörsgård där de fick en sup och lite tilltugg. När alla hunnit fram fick förridarna och brudpigorna brupigs-mjolk eller klabbmjölja. Det var för att de skulle stå sig eftersom de fick annan mat sist av alla. Förridarna fick sin mjölja medan de ännu satt i sadeln. Det var ett helt tennfat fullt med små cirkelrunda klabber (klimpar, bullar) som var gjorda av ojäst deg på vatten och mest kornmjöl. Över anrättningen öste de flott med jäsörskniven som alla hade med sig.

När de satt där med hästarna skaffötes och tennfat mellan sig och åt spelades klabblåten. Den användes bara just då och var en polska, fast ingen dansade.

Skänklåt

Under brölloppet begåvades bruden med pengar. Då spelades en skänklåt, som den här från Dala-Floda (efter Olof Tillman). Gubbarna samlade in slantarna. Efter kom brudgummen som bjöd

givarerna på brännvin och bruden som bjöd på tilltugg:
Ja vem, ja vem skall skålen höra
min lustig kamrat
De lutar så till: drick som du vill
tri klunkar å rad!
Så kom då ingen klander åstad
om aftonen.

Seden att kvittera en insats känns naturligtvis igen i våra dagars lysningsmottagningar och bröllopp. Den som bjöds på bröllopsstraktering och underhållning får veta det i god tid och försämrar givetvis inte att uppvakta på lysningen med passande present. Spelmännen skulle också ha kontant ersättning och till den bidrog alla gästerna. Ett nytt tillfälle för en skänklåt var när spelmannspengarna samlades in.

Klackhätta

Det kunde gå till som vid "Tiggarpolskan från Sollerön", där man gick runt med spelmännen i tåten med den speciella kollektiv som kallades klackhätta. Det var en massa i rött och blått utan skärm som bars i en kluven klipp. När spelman fått sina pengar tog han upp en ny låt:

Här är den som int' ä ledsen ändå.
Opp strunta lura ledsen ändå.
Top upp en flaska, tog sig en tår.
Opp strunta lura lura lej.

I Dala-Floda spelades (efter Olof Tillman) denna skänklåt till spelmannspäng:

Herre ung, herre from
öppna på din penningpung,
herre ung, herre from
öppna på din penningpung,
giv den raske speleman
giv den raske speleman
som kan så vackert spela,
ja, spela.
Skänklåtarna hade många användningar, inte bara i samband med bröllopp. Från Leksand finns text en som spelades när tinget avslutades. Men denna från Svarteborg har tydlig anknytning till fest:

Ja nu gungar tiljan under foten
spara inte skon, stå i maten!
Stekta harar, gödda svin och
kyckling
sill och brännvin på bordet är
Var god stig in!

Supstykke

En skänklåt kunde också förekomma när man drack brudskål strax efter vigseln. Också andra bigare ackompanjerades av skänklåtar eller supstycken:

Vi dricka vackra flickors skål,
gutår
Närvarande frånvarande och de som
komma farande, gutår!
Vår backus a, vår hackus a,
hackus a, mitt kära don
Kära suseri hatt, kära
buseri matt
Kärum, kärum, kärum,
kära suseri hatt, kära don
(från Floda i Småland efter Karl Gustav Axelsson, upptecknad efter Ida Johansson i Svenska låtar)

Ost o brö', ost o brö'
o brännvin därte'
få vi då', få vi då'
å vi nöjda därme'
(från Hjårsås i Skåne efter Inga Persdotter)

Brännvinspolskan användes som bordsstycke vid bröllopp och andra glada tillfällen, säger Nils Andersson, pionjär inom folklovsforskningen och upphovsman till Svenska låtar. Den spelades också i danspauserna då friska supar intogs. Flertalet är förstas enbart instrumentala, men texter förekommer. Denna Skåne-polska efter Nils Päng passar årtiden:

Nu har vi tagit stutten supar
så ska vi taga sju ännu
sen ska vi sjunga
så ska vi dansa
sen ska vi köra julen ut

Rundarium

Runda eller rundarium kallas festernas skålstycke. Namnet för-

klaras av en beskrivning från Floda (av Nils Denker i uppsatsen Skålnars musik):

Brudskålmusiken spelades en gång igenom för varje person bruden skålade med. När hon föreslog ny skål tytnade musiken och namnet på den hedrade ropades upp, varpå han överlämnade sin gåva.

Måltiden, teckning av J W Wallander med underrubriken Grötrim (foto Nordiska museet). Spelmännen var som synes i full aktion medan gästerna slevade i sig.

Bröllopsföljet anländer till jäsörsgård med spelmän och präst. Målning av J W Wallander från 1800-talets senare hälft. På gården står välkomstsuparna redo: se om klabblåten i texten.

Från Gotland omtalas att runddål (rundarium) spelades när skålen druckits, bruden fått sin skänk och givaren en sup som kvitto.

— Denna rundamelodis ursprungliga uppbyggnad, säger Nils Denker, är helt enkelt ett i toner klätt skåleljande.

Spelmännen hade som synes en

Öl & musik från 1800-ta pipa som i

nyckelroll näma fram skåeget arvode. (stod för danturligtvis tillhövde största låt får illusttörstige musik)

Ja å så lessen, Ja å så lessen.

Öl med musik

— De folkliga festerna under 1800-talet utvecklades i stort sett mot förenkling, säger professor K Rob. V Wikman i samlingsverket Det glada Sverige.

Det finns flera skildringar av bondkalas innan denna nertrappning börjat. Kyrkoherden Lars Hallman berättar från ett sörmålandskt bröllop 1748 att huvudmålet kunde räcka 6–9 timmar.

In bärs till en början fat med het käl flytande i fett och krusad skinka. Detta kallas bords-heder och rörs inte under hela måltiden.

Så följer var med eg sjungs dennu man:

Hören J, i k
hvad koka N
Våra drängo
hiskel
de hafva så
Ty såppån h

Då svaras
Såppån hon
om det leke
flusket

Dricka björn och björnkalas

Kommer där en spelman från Malung och spelar upp till "dricka björn" så tag er i akt. Björn består nämligen av brännvin och öl tillsammans.

en kväll för att "skjuta in björn". Utanför stugan där paret låg sköt de salva efter salva med gevär. Stackarna därinne måste stå